Коли за немолодим уже чоловіком зачинилися двері, Кострица полегшено зітхнув:

— Бачиш, кого мені підсовують?

Колега із заводу залізобетонних виробів — Глушко — розвів руками.

— Це називається: кадри вирішують все. Обоє невесело посміхнулись.

— Тричі сидів,— сказав Кострица.

— Сяде й вчетверте,— байдуже зауважив Глушко. Він люто ненавидів колишніх зеків, особливо тих, котрі прямо у вічі дивляться і мовчать, немов дорікають йому: бач, і ми люди, і нас поважати треба. Глушко спохмурнів — не маленькі, знаємо. У вовчій зграї бровки не плодяться.

Кострица, ніби вгадавши його думку, сказав:

— Звідти янголами не повертаються...— і опустив очі, на якусь мить згадавши небожа Івана. Отак і він колись вернувся, ну, господи прости, міністр який — не менше, зиркнув на нього, рідного дядька, як гицель на пса бродячого, мовляв, ось ви вважаєте мене босяцюрою, а насправді я — безневинна жертва...

Лице Кострицi взялося бурими плямами, він хвилювався, а чого, питається? Вакансій немає, вакансій,— подумки заспокоював себе, звертаючись ні до кого, та в глибині душі бажаючи, щоб його почув отой, що приходив, тричі амністований за зразкову поведінку і старанність в роботі.

Колега Глушко підвівся, накинув на плечі пальто, взявся за капелюх:

— Якби вже літо швидше та поскидати із себе половину. Кострица не відповів, він сидів за столом і відчував, як обпікає

щоки, присмалює ніздрі і повіки, звідкіля той вогонь брався — хтозна. Уже підперезаний, в ретельно вимощеному капелюсі, Глушко взявся за дверну ручку і раптом спитав:

— І чого ти скис? Немає вакансій — та й по всьому. Бувай!

Двері легенько рипнули, потому почувся шелест великого огрядного тіла, і в незавидному кабінетчику завкадрами БМУ-41 ураз схолодніло. Кострица теж подумав про літо, але якось мляво, невиразно, плутано, хотів згадати, де відпочивав минулого року, і не згадав — просто десь біля моря. Яскраве сонце, ніжний гравій під ногами, легенька хвиля і його власне, невагоме тіло... Відпустка... море... незалежність... надійність... Хто про них не мріє, хто не прагне їх? Посміхнувся, гмикнув, з трудом одірвав очі од стіни, точніше — тьмавої плями, що утворилася там від його погляду, подивився у вікно і знову відчув, як запашіли його щоки,— він сидів за гратами, такими собі симпатичними, навіть ажурними, легковійними, сам замовляв, сам і вставляв, бо змалечку до ремесла привчений, і пишався тим, що вміє, не так, як інші — тим, що не вміють. Бо не хочуть, любив повторювати, вважав, що людина все може, якби не лінощі, а ще погано, коли з матеріалом туго. "Немає вакансій — та й по всьому..."— це не він, це Глушко сказав, замалим не гримнув на недоречну пам'ять, це вона дратує його сьогодні, підсовуючи йому чуже і непотрібне, замість того, щоб назвати приморське містечко, де навідувались до нього надійність і незалежність, покроплені бризками солоного моря.

До відпустки ще три місяці, дев'яносто два дні.

Тьмава пляма на стіні знову привернула увагу Кострицi. За вікном не було нічого цікавого: через куценькі клумби пролягла траншея — природний газ тягнуть до людських садиб, далі — старий занехаяний сад

з опудалом, вибоїста дорога, хтось кудись їде, хтось кудись іде — потихеньку, помаленьку,— життя не визнає шалених ритмів, це тільки в них, в управлінні,— давай, давай!.. План, зобов'язання... Малим річкам — великий бетон! Хай критикують горлохвати, зате люди задоволені — заробляють добре. Роблять — от і заробляють. Мо' й самому сісти на екскаватор? Е-е, пізно. Літа не ті і взагалі... Є на столі й до столу, зайвого їм не треба, погано тільки, якщо матеріалу немає, тоді умій не вмій, а свисти в дудочку, це тільки небожу здається, що по конторах сидять такі собі дармоїди, чиновники, авжеж, легко говорити...

Кострица знову перевів погляд на вікно і знову зачепився поглядом за грати. Нащо вони? А-а, тут же документи, тут секрети, тут долі людські. Ось кому грати потрібні, не стерегтиме ж їх міліціонер із собакою — аж смішно. А він, Кострица, чого за гратами?

У двері постукали. Кострица автоматично підтягнув до себе одну з течок — працює. Зазирнув головний бухгалтер:

— Ідеш?

— Та ні, ще трохи попрацюю...

Головний бухгалтер прослизнув у кабінет. Кострица глянув на нього неуважно, бо знав, як себе самого: малий, худий, аж чорний. Бувають же такі нещасні. Ти їм хоч три комунізми влаштуй — все одно маслаччя випиратиме. А й пасіку ж держить.

— Читав останній "Огонёк"?

Кострица журналів не читав і взагалі товстого читання не визнавав, районну газету продивлявся, у "Спортивну" інколи зазирав, не міг збагнути, як люди не соромляться писати отаке довжелезне. Для кого? Народу треба коротко і ясно. Народ простоти хоче. Правди. Та й ніколи

народу розчитуватися. Статистичні зведення — оце документ, а то починають від царя Гороха.

— Там артист Жженов, знаєш такого, про свою Колиму розказує, "Саночки" називається...— головний бухгалтер по-жіночому заломив руки, похитав головою.— Що робилося, що робилось, подумати страшно.

— А ти не думай.

— Я й не думаю, воно саме... з усіх сторін лізе, таке пишуть, таке пишуть, наче й не в нас було! — Головний бухгалтер зітхнув уже спокійніше.— То як, не йдеш?

Розвівши руками, мовляв, от як йому ще багато треба зробити, Кострица теж зітхнув, і головний бухгалтер його зрозумів:

— Коли вже ця каторга скінчиться? Робота — хата, хата — робота, ото тільки й світу, що урвеш півгодини на газету чи журнал... Ну, бувай!

Вийшов. Двері зачинив легенько, хазяйновито, хоч Кострица вже весь наструнився. Ширша половинка безгучно налягла на вужчу, тільки течка на столі здригнулася, боляче вдарила по пальцях, несподівано розкрилася, і на Кострицю глянуло ще п'ятнадцятирічної давності фото — небіж-десятикласник. На звороті — напис дитячим невстояним почерком: "Любому дядечку від Іва-на-побивана, що вийшов на світлу життєву путь..." І — дата. І — підпис.

Кострица й не торкнувся до фотокартки, тільки дивився в юні, відверті очі, а вони мовчали, тамуючи у собі захоплення світом, довіру до життя, очі дивилися на Кострицю знизу вверх, але тому здалося, що незмигний погляд Івана все-таки зверхній, зарозумілий, так, звісно, дивиться молодість, а може... Кострица закрив теку, пальцями перебігло тепло — знімок дихав, тека, як і щоки Костриці, взялася бурими плямами, проте рум'янець щез, щойно

Кострица дмухнув — легка хмарка пилу заграла в навкісному промені, що проникав сюди через вікно, крізь охайно фарбовані грати. Блакитні. Під колір літнього неба. Може, через це й не завважував їх раніше. Але сьогодні од них повіяло холодом, нудьгою, безпросвітністю...

...Що там Іван натворив — хтозна. Батько казав, що так, за нізащо посадили. За так не посадять, авжеж. Два роки пожив на усьому казенному, випустили достроково. Прийшов додому. Батько попоїздив до Києва, де там — прощай інститут. Кострица не забув, що він тоді сказав братові: "Закон є закон..." — після чого брат матюкнувся, і вони довго не розмовляли. Кострица й не образився, аякже, кому своє не болить, а те, що держава страждає од таких, як Іван, що такі, як небіж, позбавляють людей спокою, та що там говорити, закон є закон, переступив його, от і летиш у прірву, слава богу, не сторч головою, вернувся Іван живий-здоровий, ще й спеціальність здобув неабияку — газо-електрозварювальник, отако-о! Золоті руки в хлопця! Якби не тюрма, може, й не знав би ніколи, для чого на світ появився. Увесь у дядька! Відчув не те що задоволення, а щось схоже на потаємну гордість, бо його обидві доні хтозна в кого і вдалися: то шлюб, то розлучення, то й просто так... Менша аж у Африку попала із якимось їхнім принцем, поїхала — і як у воду впала, ось уже рік без вісточки.

Двері розчинилися раптово, і Глушко прямо з порога забасив:

— А я ж чого заходив, чи це бурі магнітні, чи той урка твій голову замакітрив, бачився вчора з Дмитренком Сашком, він уже в райцентрі, ти знаєш...— Кострица кивнув.— Побалакали, погомоніли та й згадали, що це ж уже двадцять п'ять після школи минуло. Він за те, щоб нам зібратися хоч невеличким гуртом та якось відзначити чверть віку. Ще й учителі живі, поспіваємо, дихнемо спогадами юності, як?

— Міг би й не питати.— Кострица підвівся і потягнувся.— Товариство — святе діло. Голосую обома: за себе сьогоднішнього і вчорашнього.

— Так і знав! — Глушко посміхнувся, за ним посміхнувся Кострица, і вони вдарили по руках. Аби й Дмитренко був, теж посміхнувся б, але Дмитренка не було, він тепер — директор районного Будинку культури, а ще десять років тому тут, у рідному містечку, керував народним ансамблем бального танцю та в кількох сільських клубах вів гуртки художньої самодіяльності.

Двері легенько рипнули — Глушко вийшов, залишивши п собі нечутний протяжок, немовби війнуло?із літ юності, шкільних коридорів і класів, де їм не було затісно, як тепер ось у цім кабінеті з одним заґратованим вікном, за яким, крім траншеї під природний газ і купи вивернутої землі, погляд Кострицi нічого не вхоплював, проте... "Лаванда"! От-от "Лаванда", так звався туристичний комплекс між Алуштою і Ялтою, де він відпочивав минулого року завдяки знайомству старшої дочки з директором, вічно заклопотаним і неприступним, так і не вдалось поговорити. Хай собі живуть, як знають, не маленькі, не сповиєш. Але ж гарно на морі, гарно!

Спогад про море югнув ластівкою перед оком і вмить щез, поступившись іншому, давнішому, що його Кострица вперто залишав у підвалах пам'яті, думав, замкнув навіки, аж ні...

...Стояла спекотна весна. Суховії ганяли пісок, укриваючи ніжну зелень шаром пилу, і вже то там, то там вуркотіли мотори електродвигунів — найохайніші поливали дворища. Дорогою до чайної, де й мали зустрітися із Дмитренком, Кострица похопився: так і є, забув гаманець. У сейфі, куди за давньою звичкою, прийшовши на роботу, клав його разом з годинником. Нерішуче зупинився, та все-таки вирішив повернутися. Дмитренко трохи зачекає, а може, і вип'є якийсь кухоль пива без нього.

Кабінетна тиша й прохолода додали йому спокою, ну, що ж, вернувся то й вернувся — то все забобони, але, кладучи гаманець у внутрішню кишеню піджака, намацав ребро фотокартки і знічев'я вийняв її — на нього привітно глянули широко розкриті очі небожа Івана — підпис він

знав напам'ять, перечитувати не став. Місяць тому Іван прибув додому, до нього ще не заходив, мабуть, батько щось-таки набалакав, од людей знав, що випустили достроково, за зразкову роботу і поведінку.

Три роки проносив фотокартку в кишені, не відчуваючи, що там щось є, що в ній живе людина, так-так, людина, а не фотокопія, і вона, ця людина, весь час дивилася на нього крізь підкладку піджака, светр і сорочку, крізь шкіру і ребра...

Куди дивився Іван своїм світозахопленим сімнадцятирічним оком?

Отоді Кострица і поклав фотокартку в течку, а сейф замкнув і поспішив до чайної, де мав зустрітися із Дмитренком за кухлем пива.

З тих літ пам'ять небагато й зберегла, хіба що радість від новенького кабінету, але це, швидше, була радість будівельника, адже він власноруч підганяв двері, вставляв грати, шпаклював, а вже потім фарбував підвіконня, лутки. Проте й ці миготливі видіння накладалися на чітку, як фотографія, картину того дня, що об неї час од часу вдарявся спогад Кострицi, вдарявся й відпадав, мов немічне ластовеня від внутрішньої шибки.

Кострица ще раз помітив бурувату пляму на стіні свого кабінету, на стіні, де ніяких плям не було, бо він сам нещодавно зробив маленький ремонт: пообмітав павутиння, побілив, одне слово, освіжив кімнату, що вже десять років слугувала йому, а він їй, тут він востаннє бачився із молодшою дочкою, це тут вона і сказала йому: "За мене будь спок... В Африці повітря чисте, не те що в тебе тут..." А чого це тут не чисте? Сам не курить, іншим не дає, вікно, правда, не одчиняється, зате кватирка на бронзових завісиках, сам діставав, сам навішував, а втім... Кострица теж інколи відчував якусь затхлість, мовби тут до нього кролів держали, ні, мовби тут до нього кролячі шкурки вичиняли, треба взяти з дому "Пассат" — у нього запах моря, запах Ялти, Алушти і "Лаванди", запах відпустки, надійності, незалежності.

Вийняв із сейфа годинник, подивився — рівно п'ята. Пора. Одягнув піджак, глянув на стіну — чисто, ніяких плям. Вийшов і замкнув двері, двічі повернувши ключ, як завжди. Як і тоді, десять років тому, коли, поклавши фотокартку в течку та взявши гаманець, поспішив до Дмитренка, дещо стривожений поганою прикметою, та було б ще гірше, якби не вернувся і опинився у чайній з порожніми кишенями.

Йшов навпрошки, незабрукованою вулицею, вітер кидав піском у вічі, на зубах тріщало, і кухоль пива уже здавався йому не парубоцькою розвагою, а порятунком від суховію, природною потребою цивілізованої душі. Крім того, веселий і невгамовний Дмитренко знав безліч анекдотів, без яких цивілізована душа також не обходиться.

Щоб було швидше, вирішив зайти з двору, йому це дозволялося — всі свої, хіба що пес Каштан останнім часом як сказився — аж захлинається, його побачивши. Але Каштан сонно блимнув одним оком і відвернувся. Кострица, чомусь дуже обережно і дуже повільно, ввійшов у темний коридор, перед дверима до зали зупинився і плавно натиснув на підопрілу металеву ручку.

Шпарина в три пальці... І — голос Дмитренка:

— Це що ж воно, й урки тепер із порядними разом п'ють?

Шпарина в три пальці, і — обличчя Дмитренка, не таке, як завжди, якесь пісне, аж синє, на столику два кухлі, один, повний, другий недопитий. Дмитренко дивився на того, хто стояв до Кострицi спиною. Кострица одразу впізнав її, цю спину, небіж іще змалку, сердячись, зводив і розводив лопатки, наче йому муляло. Не інакше Дмитренко дивився на Івана й до нього звертався, хоч можна було подумать, що чоловік сам до себе говорить, бо так мов нізвідки ішов той голос і так мов нікуди спадав непритомний погляд. Кострица хотів уже зайти, по-родинному потиснути руку Іванові, мо' й обійняти, хай знає: дядько від

нього не одвернувся, що ж, оступився, з ким не буває, в майбутньому треба обачнішим бути... Не зайшов.

Просто не встиг, бо Іван, порухавши тими лопатками, поставив кухля і пішов до виходу, зробив, може, крок, може, два і зо всієї сили затопив Дмитренкові межи очі.

Кострица сіпнувся, та вийшло так, що двері не розчинив, а зачинив зовсім, прибивши палець на лівій руці — і досі поболює на негоду. В коридорі нікого не було. В залі щось творилося, а може, й нічого, проте Кострица, стріпуючи пораненим пальцем, вискочив надвір, і тепер уже Каштан загавкав, ще й так люто, як ніколи до цього.

— У-у-у, собаче сім'я!..— Кострица сичав на пса ще з більшою люттю, ніж той гавкав на нього, сичав і задкував двором, доки не вскочив у туалет і довго не виходив звідти.

Нині, десять років потому, він бачить себе в туалеті: скорчений від болю — живіт схопив невчасно, що правда — то правда... Йому треба було втрутитися, помирити їх, Дмитренка і небожа, та хто знав, що так усе обернеться.

До нього привіталися.

— А, Юрчику, здрастуй! Це вже в якому класі? У п'ятому? А чого так пізно? Збори? Піонерські? Мій ідеал у житті... Цікаво... Цікаво... Без ідеалу не можна, правильно, життя — це боротьба за ідеал, життя — це взагалі боротьба... Що? І ти так сказав? Молодець!..— Кострица поплескав Юрчика по спині, хлопчик несподівано, чи то зніяковівши, чи стало йому боляче, звів і розвів лопатки, проте, з усього видно, залишився задоволений похвалою дядька, потім, крутнувшись, пішов собі.

...А все обернулося проти Івана, бо Дмитренко заявив у міліцію, що п'яний Іван Кострица безпричинно, в громадському місці, на очах у

свідків збив його з ніг, його — шановану в районі людину, щось там іще написав, от і маєш, Іване, не добув три місяці — добудеш разом з новим строком.

Все правильно, як це так, молодий, а розмахує руками наліво й направо. Дмитренка можна зрозуміти, ну, сказав — не подумав — дурницю, мо' й не треба було, а якщо вже так вийшло... Він же старший, а ти хто? Іван-побиван? Чомусь згадався підпис на фотокартці. Е-е, хлопче, не той час, щоб Івани-побива-ни народ з ніг. збивали. Сверблять руки, то сховай у кишені, бережи для діла, бо, бач...

Кострица зіщулився. От і сьогодні з'явився до нього такий, як небіж, а звідти янголами не вертаються, авжеж, як удруге Іван додому прийшов, то так зиркнув до нього, наче він, рідний дядько, тоді посадив його.

Позаду щось шелеснуло. Кострица обернувся і побачив, як Юрчик перестрибнув траншею, як радісно заспішив додому, як сліпучо-білими зблисками вигравала кожна шибка адмінкорпусу БМУ-41, розкришуючи сонячні промені на безліч колючих скалок, аж очі заболіли, та Кострица все-таки помітив, як на його вікні зблиснули чорні пасмуги, ні, не грати, а так, мов дитяча рука накреслила клітиночки для гри в хрестика й нолика.